

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04

ZESPÓŁ REALIZACJI

BADAŃ

INTERNET:

621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17

<http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24

00 - 503 W A R S Z A W A

TELEFAX 629 - 40 - 89

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/78/78/98

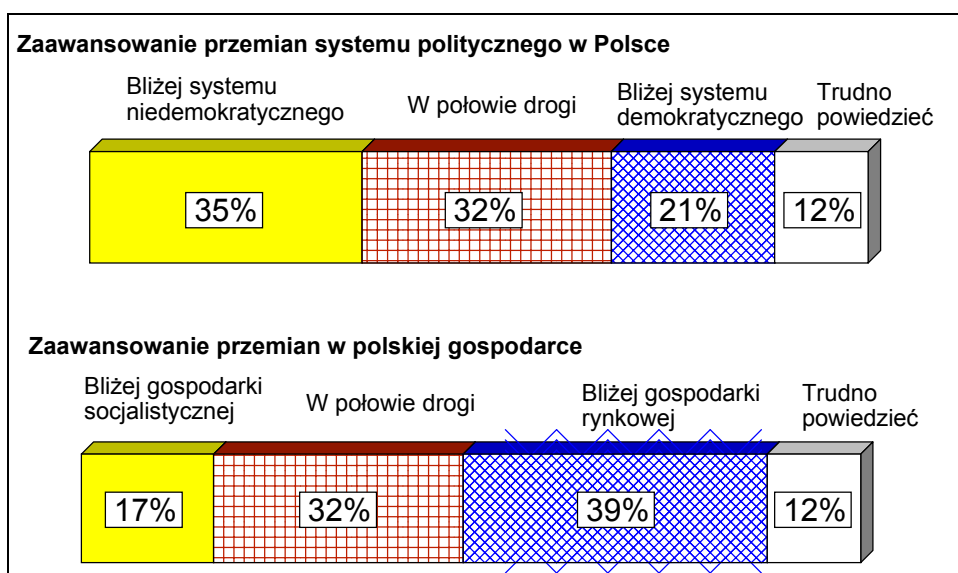
SPOŁECZNA OCENA DEMOKRACJI

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, CZERWIEC '98

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- ◆ Większość Polaków zgadza się ze stwierdzeniem, że demokracja to przede wszystkim wolność człowieka (75%). W ocenie innych aspektów demokracji zdania są podzielone, a opinie nie zawsze spójne. Ponad połowa badanych uważa, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów (56%), równocześnie jednak prawie jedna trzecia sądzi, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne (32%). Prawie jednej czwartej ankietowanych demokracja kojarzy się przede wszystkim z bałaganem i chaosem (24%).
- ◆ Zaawansowanie przemian demokratycznych w Polsce badani oceniają krytycznie. Opinie w tym względzie nie zmieniają się od pięciu lat. Inaczej natomiast postrzegane są przemiany gospodarcze. Największa grupa ankietowanych jest zdania, że bliżej nam do systemu w pełni rynkowego.

- ◆ Niezmiernie istotnym czynnikiem różnicującym oceny demokracji jest to, czy badani zaliczają siebie do beneficjentów przemian demokratycznych czy też do tych, którzy stracili na zmianach.

Od dziewięciu lat w życiu politycznym naszego kraju obowiązują zasady demokracji. Truizmem jest stwierdzenie, że demokracja ma też swoje słabe strony. Jednak formułując pytanie, jak społeczeństwo postrzega funkcjonowanie demokracji w Polsce, trzeba zwrócić uwagę na co najmniej dwie sprawy. Po pierwsze, zasady demokracji wprowadzone zostały równoległe z głębokimi przemianami gospodarczymi, których konsekwencją są niemałe koszty społeczne. Koszty te mogą wielu ludziom kojarzyć się nie tylko ze zmianą systemu gospodarki, ale także z demokratycznymi przemianami politycznymi i rzutować na ich ocenę. Po drugie, odwoływanie się przez rządzących do hasła „demokracja” towarzyszy polskiemu społeczeństwu właściwie nieprzerwanie od zakończenia II wojny światowej, mimo że praktyka rządzenia daleko odbiegała od norm demokratycznych. W pierwszych latach powojennych propaganda nowych władz przeciwstawiała Polskę „demokratyczną” przedwojennym rządóm „dyktatury sanacyjnej”. Następnie pojawiło się określenie „demokracja ludowa”, z czasem coraz częściej zastępowane „demokracją socjalistyczną”. Prawie pół wieku oddziaływania tej retoryki nie mogło nie doprowadzić do sporego zamieszania pojęciowego w świadomości społecznej i nie rzutować na stosunek do demokracji. O tym wszystkim trzeba pamiętać, gdy pytamy Polaków¹ o ich opinie o demokracji w dziewięć lat po upadku komunizmu.

¹ Sondaż „Aktualne problemy i wydarzenia” (96) przeprowadzono w dniach 20-28 maja '98 na 1652-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski.

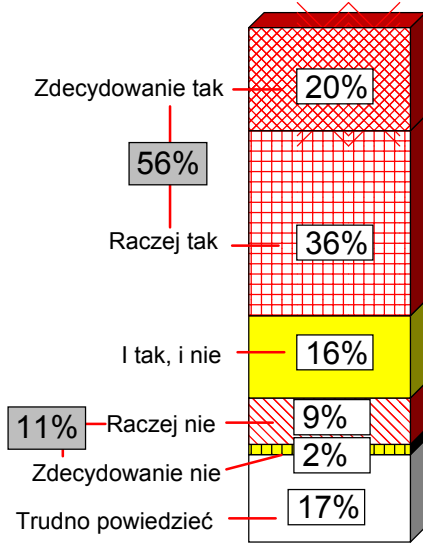
OGÓLNA OCENA DEMOKRATYCZNYCH FORM SPRAWOWANIA WŁADZY

Prosiiliśmy badanych o ustosunkowanie się do czterech stwierdzeń dotyczących pojęcia demokracji.

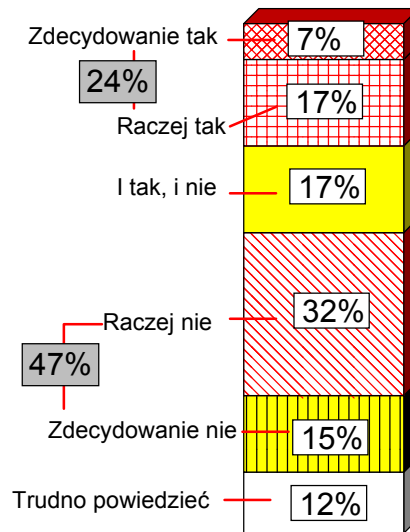
CBOS

RYS. 1. CZY ZGADZA SIĘ PAN(I) CZY TEŻ NIE ZGADZA Z NASTĘPUJĄCYMI STWIERDZENIAMI:

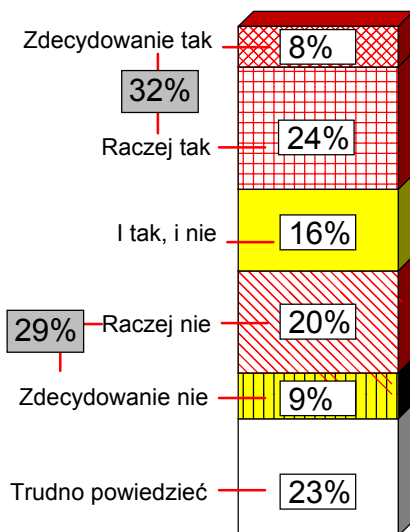
DEMOKRACJA MA PRZEWAGĘ NAD WSZELKIMI INNYMI FORMAMI RZĄDÓW

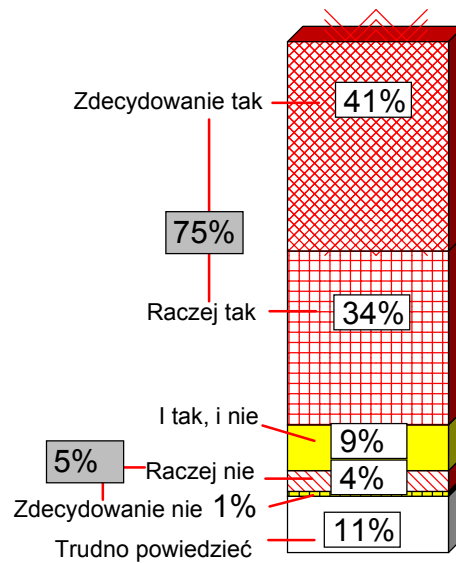
DEMOKRACJA TO PRZED E WSZYSTKIM BAŁAGAN I CHAOS

NIEKIEDY RZĄDY NIEDEMOKRATYCZNE MOGĄ BYĆ BARDZIEJ POŻĄDANE NIŻ RZĄDY DEMOKRATYCZNE

DEMOKRACJA TO PRZED E WSZYSTKIM WOLNOŚĆ CZŁOWIEKA

W opinii większości ankietowanych (75%) demokracja to przede wszystkim wolność człowieka, a więc zapewne także wolności i prawa obywatelskie. Poglądu tego nie podziela tylko 5% badanych. Natomiast co do oceny funkcjonowania demokracji jako sposobu sprawowania władzy zdania są już podzielone, a opinie nie zawsze spójne.

Wśród ogółu ankietowanych tylko co dziewiąty nie zgadza się ze stwierdzeniem, że demokracja ma przewagę nad innymi formami rządów, ale równocześnie prawie co trzeci sądzi, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne. Tylko dwie piąte osób, które są przekonane o przewadze demokracji nad innymi formami rządów, nie ma wątpliwości, że jest to reguła bezwyjątkowa.

Tabela 1

w procentach

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem: demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów?	Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem: niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne?			
	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć
Tak	31	14	40	15
I tak, i nie	35	38	16	11
Nie	57	11	22	10
Trudno powiedzieć	17	6	6	71

V Cramera=0,347

Warto dodać, że osoby, które podzielają pogląd, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów, i odrzucają istnienie wyjątków od tej reguły, stanowią tylko 22% ogółu badanych (wobec 6% konsekwentnie wyrażających opinię, że demokracja nie ma przewagi nad innymi formami rządów, niekiedy bowiem rządy niedemokratyczne są bardziej pożądane niż demokratyczne).

Czy w opiniach respondentów o demokracji jako sposobie sprawowania władzy występują prawidłowości? Zaczniemy od związku tych ocen z niektórymi **podstawowymi wyznacznikami położenia społecznego badanych**².

² Patrz tabele aneksowe.

Czynnikiem najbardziej różnicującym jest wykształcenie. Im niższy jest jego poziom, tym częściej spotykamy brak sprecyzowanych poglądów na temat trzech stwierdzeń dotyczących demokracji jako systemu sprawowania władzy³. Drugą prawidłowością jest to, że prodemokratyczne opinie są tym częstsze, im wyższy jest poziom wykształcenia badanych.

Najjaskrawiej ujawnia się to w przypadku poglądu, że demokracja ma przewagę nad wszystkimi innymi formami rządów. Przekonanie to wzrasta wraz z poziomem wykształcenia - od 45% wśród badanych z wykształceniem podstawowym do 78% wśród legitymujących się wyższym. Równocześnie ewentualność, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne, wyklucza tym mniejszy odsetek badanych, im niższe jest ich wykształcenie (od 39% odrzuceń takiego poglądu wśród osób z wyższym do 19% z podstawowym).

Drugim czynnikiem w dużym stopniu różnicującym opinie o demokracji jest przynależność społeczno-zawodowa. Pod tym względem za regułę można uznać to, że we wszystkich trzech przypadkach opinie prodemokratyczne najczęściej występują wśród kadry kierowniczej i inteligencji oraz osób pracujących na własny rachunek, najrzadziej zaś - wśród rolników.

Oceny demokracji zależą także od stopnia zadowolenia z własnej sytuacji materialnej. Podobnie jak w przypadku wykształcenia, opinie prodemokratyczne są tym częstsze, im lepsza ocena własnych warunków materialnych. Interesujące jest, że równocześnie deklarowana wysokość dochodów na osobę w rodzinie niemal w ogóle nie wpływa na opinie w tych kwestiach.

Nie można pominąć bardzo wyraźnego zróżnicowania ze względu na płeć. Kobiety niemal dwukrotnie częściej niż mężczyźni nie mają sprecyzowanych poglądów na temat demokracji jako sposobu sprawowania władzy.

Drugą płaszczyzną, na której występują silne zróżnicowania ocen demokracji jako sposobu sprawowania władzy, są **poglądy polityczne** i **sympatie partyjne** ankietowanych.

³ Stwierdzeniem „demokracja to przede wszystkim wolność człowieka” nie będziemy się tu zajmowali, gdyż zgodność w tej sprawie większości badanych przesądza o niewielkich zróżnicowaniach ich poglądów w zależności od uwzględnionych tutaj cech położenia społecznego.

Regułą jest, że opinie prodemokratyczne znacznie częściej łączą się z deklarowaniem poglądów prawicowych niż lewicowych - i odwrotnie. Jak natomiast przekłada się to na sympatie do poszczególnych partii i ugrupowań politycznych?⁴ Dla większej przejrzystości w tabeli podajemy jedynie rozkład odpowiedzi twierdzących i przeczących.

Tabela 2

w procentach

Potencjalne elektoraty partii i ugrupowań politycznych	Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującymi stwierdzeniami:					
	demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów		demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos		niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
UP	53	24	24	60	40	36
UW	81	3	11	72	33	39
AWS	70	8	15	59	22	47
SLD	60	15	29	49	41	28
PSL	59	8	30	47	40	27
ROP	52	17	33	41	43	33
Niezdecydowani, na kogo głosować	44	11	22	31	32	8
Nie zamierzający głosować	47	10	28	39	29	23
Pominięto odpowiedzi „i tak, i nie” oraz „trudno powiedzieć”.						

Warto zwrócić uwagę, że w elektoracie UW do nielicznych należą osoby jednoznacznie odrzucające pogląd o przewadze demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów. Najwięcej osób nie zgadzających się z tym stwierdzeniem jest wśród zwolenników UP (ponad dwukrotnie więcej niż przeciętnie w całej badanej populacji), a także w elektoratach ROP i SLD.

Równocześnie tylko wśród potencjalnych sympatyków AWS i w mniejszym stopniu UW nie zyskała przewagi opinia, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne. Z kolei osoby, dla których demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos, spotkać można przede wszystkim w elektoratach ROP, PSL i SLD.

⁴ Określone na podstawie odpowiedzi badanych na pytanie, na kandydatów której partii oddaliby oni głos, gdyby wybory odbywały się w najbliższą niedzielę.

Skojarzenie takie również stosunkowo często występuje wśród tych, którzy nie zamierzają skorzystać z przysługującego im prawa udziału w demokratycznych wyborach.

Wcześniej wyrażone zostało przypuszczenie, że społeczne koszty transformacji gospodarczej mogą oddziaływać na stosunek do demokracji, gdyż przemiany demokratyczne szły w parze ze zmianą systemu gospodarczego. Warto więc sprawdzić, czy osoby wyrażające określoną opinię o demokracji jako sposobie sprawowania władzy równocześnie zaliczają siebie do beneficjentów przemian czy też do tych, którzy stracili na zmianach⁵.

Tabela 3

w procentach

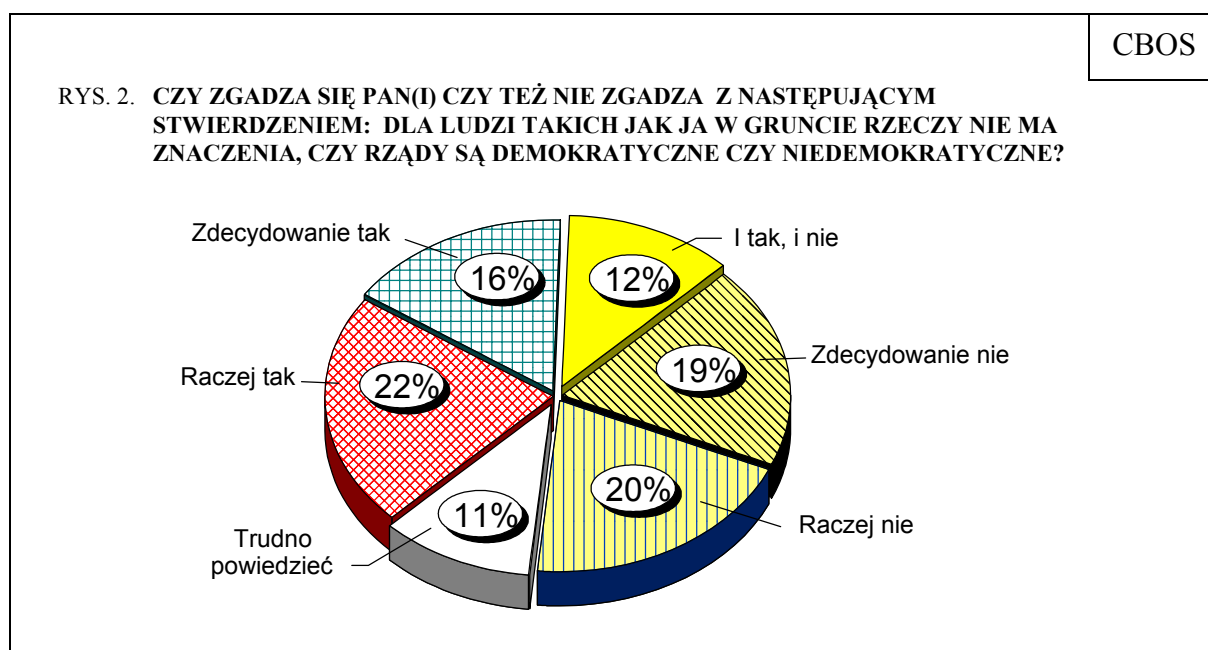
Słyszysz się różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:	Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującymi stwierdzeniami:					
	demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów		demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos		niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
- zyskali na zmianach	76	7	9	70	29	44
- stracili na zmianach	46	15	36	33	38	18
- ani nie zyskali, ani nie stracili	59	11	24	49	32	30
Trudno powiedzieć	45	10	15	41	18	24

Zależność stosunku do demokracji od oceny skutków przemian dla siebie i swojej rodziny jest wyraźna. Jak można było się spodziewać, polega ona na tym, że badani zaliczający siebie do beneficjentów przemian znacznie częściej niż ci, którzy stracili na zmianach, akceptują pogląd o wyższości demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów, znacznie częściej też nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos. Interesujące jest natomiast, że te dwie grupy stosunkowo najmniej różnią się, jeśli chodzi o częstość podzielenia poglądu, że niekiedy sytuacja usprawiedliwia wprowadzenie rządów niedemokratycznych.

⁵ Komunikat CBOS poświęcony tej problematyce w opracowaniu.

ZNACZENIE PRZYPISYWANE DEMOKRACJI

Wysoki w naszym społeczeństwie stopień absencji wyborczej skłania do przypuszczenia, że znaczna część Polaków nie przywiązuje większego znaczenia do tego, czy rządy są wyłaniane w sposób demokratyczny czy też nie, bądź nie wierzy w możliwość oddziaływania na życie publiczne za pomocą demokratycznych procedur. Można to traktować jako przejaw alienacji politycznej, ale można też uznać za wskaźnik podatności na autorytaryzm. Pytając o stosunek do demokracji poświęciliśmy jedno z pytań także temu zagadnieniu.

Blisko dwie piąte badanych (38%) twierdzi, że dla ludzi takich jak oni nie ma znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne, jednak porównywalna liczebnie grupa (39%) nie zgadza się z tym stwierdzeniem. Proporcje te są mniej więcej stałe od początku lat dziewięćdziesiątych.

Nieprzywiązywaniu znaczenia do demokratycznego sposobu sprawowania władzy, jak i nieaprobowaniu pozytywnych opinii o demokracji sprzyjają podobne cechy położenia społecznego. Postawy takie bowiem częściej niż wśród pozostałych można spotkać wśród osób o niskim poziomie wykształcenia, niezadowolonych z własnej sytuacji materialnej,

rolników i robotników. Z drugiej strony wartość demokracji najsilniej podkreślają przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji oraz badani pracujący na własny rachunek. Są jednak i inne zależności, które poprzednio się nie ujawniały. Nieprzywiązywanie znaczenia do demokracji deklaruje bowiem szczególnie duży odsetek bezrobotnych (53%), a wśród pracowników umysłowych niższego szczebla opinia ta jest niemal równie częsta jak wśród robotników i rolników. Natomiast osoby młode, szczególnie zaś uczniowie i studenci bardzo wyraźnie wyróżniają się przywiązaniem do demokracji.

Poglądy polityczne ankietowanych także różnicują ich stosunek do demokratycznego sposobu sprawowania władzy. Badani identyfikujący się z lewicą znacznie częściej niż deklarujący poglądy prawicowe twierdzą, że nie ma dla nich znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne (odpowiednio 42% i 29%). W elektoratach natomiast postawa „alienacyjna” najczęściej występuje wśród zwolenników PSL. Warto podkreślić, że blisko jedna trzecia badanych nie zamierzających uczestniczyć w wyborach deklaruje przywiązywanie znaczenia do demokracji.

Pogląd, że nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne, ponad dwukrotnie częściej aprobuja badani uważający się za tych, którzy stracili na zmianach niż beneficjenci przemian. Potwierdza to przypuszczenie, że społeczne koszty transformacji rzutują na stosunek do demokracji.

Tabela 4

w procentach

Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:	Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem: dla ludzi takich jak ja w gruncie rzeczy nie ma znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne?			
	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć
- zyskali na zmianach	23	5	67	5
- stracili na zmianach	52	13	23	12
- ani zyskali, ani stracili	35	14	42	9
Trudno powiedzieć	32	7	29	32

V Cramera=0,192

OCENA FUNKCJONOWANIA DEMOKRACJI W POLSCE

W społeczeństwie niezmiennie przeważa niezadowolenie ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju. Wraz z upływem lat przewaga ta maleje, jednak następuje to w sposób nieregularny, gdyż prawdopodobnie na wskazania badanych wpływa aktualny kontekst polityczny. Należy jednak zwrócić uwagę, że nie uwidacznia się tu bezpośrednio wpływ wyborów prezydenckich lub parlamentarnych, które doprowadziły do zmiany rządzącego układu politycznego. Kontekstem politycznym jest raczej codzienne doświadczanie funkcjonowania demokracji, nie zaś sam akt wyborczy - podstawowy mechanizm demokratycznego sprawowania władzy.

Tabela 5

w procentach

Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?	Wskazania respondentów według terminów badań					
	XI '93	V '95	X '95	XI '96	X '97	V '98
Zadowolony(a)	36	24	30	44	40	41
Niezadowolony(a)	52	67	58	47	50	46
Trudno powiedzieć	12	9	12	9	10	13

Zadowoleniu z funkcjonowania demokracji w naszym kraju sprzyjają - podobnie jak aprobowaniu poglądów prodemokratycznych i deklarowaniu przywiązywania znaczenia do demokracji - wykształcenie co najmniej średnie, przynależność do grupy inteligencji i kadry kierowniczej, praca na własny rachunek, zadowolenie z własnej sytuacji materialnej, a także prawicowe poglądy polityczne oraz poparcie dla partii, które odniosły sukces w ostatnich wyborach - AWS i UW.

W ocenie funkcjonowania demokracji w naszym kraju szczególnie wyraziście różnią się beneficjenci przemian zachodzących od roku 1989 i badani uważający się za tych, którzy stracili na zmianach.

Tabela 6

w procentach

Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:	Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony czy też niezadowolony(a) za sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
- zyskali na zmianach	71	24	5
- stracili na zmianach	21	64	15
- ani zyskali, ani stracili	46	42	12
Trudno powiedzieć	28	38	34

V Cramera=0,251

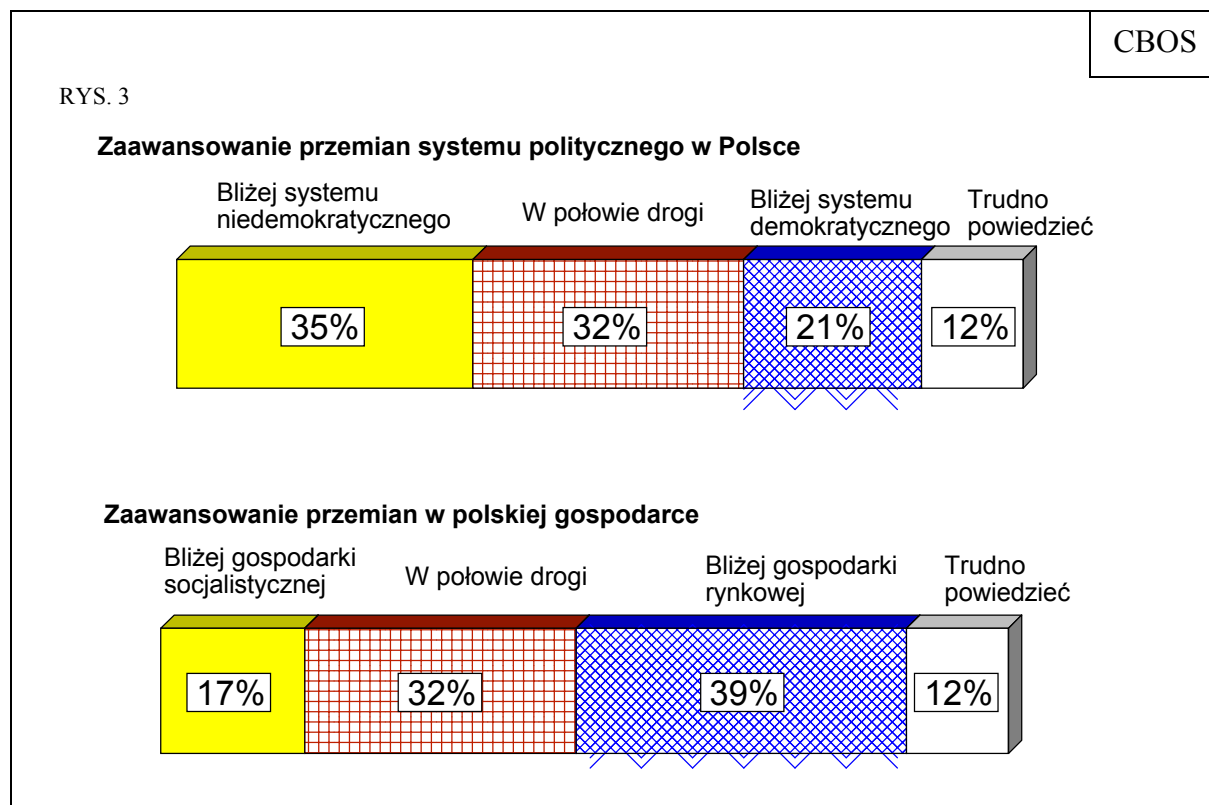
Wyniki te raz jeszcze raz wskazują na wyraźne istnienie tendencji do oceniania systemu demokratycznego przez pryzmat postrzegania skutków procesu transformacji gospodarczej dla siebie i swojej rodziny.

OCENA ZAAWANSOWANIA PROCESU PRZEMIAN

Jak daleko jesteśmy, w opinii badanych, na drodze reform, jaki jest stan zaawansowania polskich przemian - zarówno politycznych, jak i gospodarczych?

Pytania przedstawiono w postaci dwóch siedmiopunktowych skal. Na jednej z nich ankietowani oceniali zaawansowanie przemian politycznych, na drugiej - gospodarczych. Skrajne punkty skali przemian politycznych opisane były jako „brak demokracji” (1) i „system demokratyczny” (7), natomiast krańce skali przemian gospodarczych - jako „gospodarka socjalistyczna” (1) i „gospodarka rynkowa” (7). W obu przypadkach badani wskazywali, w którym miejscu *continuum* znajdują się obecnie - ich zdaniem - polski system polityczny i polska gospodarka.

Oceny zaawansowania obydwu procesów są w dość dużym stopniu zbieżne⁶, niemniej uwidaczniają się różnice w postrzeganiu stanu tego zaawansowania.

Jeśli chodzi o system polityczny w Polsce, to - zdaniem największej grupy badanych - jesteśmy w dalszym ciągu bliżej systemu niedemokratycznego niż demokratycznego bądź co najwyżej w połowie drogi. Wynik ten można uznać za zaskakujący. Dziewięć lat po upadku komunizmu, po kilkakrotnych zmianach władz na drodze demokratycznych wyborów (zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym), realizowaniu - lepiej lub gorzej - zasad demokratycznego państwa prawa, co trzeci Polak ma poczucie, że Polska jest bliżej systemu niedemokratycznego.

Można to traktować jako efekt wspomnianego na wstępie zamętu pojęciowego, nieznajomości zasad demokracji i tego, czym ona jest, a także rozbieżności między stereotypem demokracji funkcjonującym w świadomości wielu Polaków a tym, co obserwują oni w życiu publicznym na co dzień. Świadczyć to może jednocześnie o głębokim niezadowoleniu z funkcjonowania mechanizmów naszego życia politycznego i pewnej nieufności do świata polityki.

⁶ Współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,41.

Tabela 7

w procentach

Zaawansowanie przemian polskiego systemu politycznego	Wskazania respondentów według terminów badań		
	IV '93	IX '96	V '98
Bliżej systemu niedemokratycznego	39	33	35
W połowie drogi	24	29	32
Bliżej systemu demokratycznego	22	25	21
Trudno powiedzieć	15	13	12

Co więcej, w porównaniu z rokiem '93 postrzeżenie zaawansowania przemian politycznych w Polsce niewiele się zmieniło.

Obecnie jedynie w najmłodszej grupie badanych, a szczególnie wśród uczniów i studentów przeważa przekonanie, że jesteśmy już bliżej systemu demokratycznego (średnia ocen wynosi odpowiednio 4,13 i 4,57). Natomiast we wszystkich pozostałych grupach demograficznych średnia sytuuje się na skali między punktami „3” i „4”, a więc dominują tam oceny klasyfikujące nasz system polityczny jako ciągle bliższy systemu niedemokratycznego. Prawicowe poglądy polityczne sprzyjają postrzeganiu polskiego systemu politycznego jako bliższego demokracji - średnia ocen w tej grupie badanych wynosi 4,10. Z kolei osoby identyfikujące się z lewicą najgorzej spośród wydzielonych kategorii oceniają zaawansowanie przemian demokratycznych (średnia 3,37)⁷.

Inaczej natomiast postrzegane są przemiany gospodarcze. Największa grupa badanych jest zdania, że znajdujemy się w punkcie, w którym bliżej nam do systemu w pełni rynkowego. Także zmiana ocen w stosunku do lat ubiegłych pokazuje coraz szerszy zasięg postrzeżenia naszej gospodarki jako w pełni rynkowej.

Tabela 8

w procentach

Zaawansowanie przemian w polskiej gospodarce	Wskazania respondentów według terminów badań		
	IV '93	IX '96	V '98
Bliżej gospodarki socjalistycznej	39	25	17
W połowie drogi	25	33	32
Bliżej gospodarki rynkowej	18	28	39
Trudno powiedzieć	18	14	12

⁷ Szczegółowe dane w tabelach aneksowych.

W ocenie zaawansowania przemian w polskiej gospodarce badani są bardziej jednomyślni. Najlepiej oceniają je również uczniowie i studenci (średnia 4,86), najgorzej - badani w wieku od 45 do 54 lat (średnia 4,22). Interesujące, że pod tym względem średnia ocen w najstarszej grupie wieku jest nawet wyższa niż wśród młodzieży. W ocenie przemian gospodarczych osoby utożsamiające się z lewicą znacznie mniej różnią się od badanych deklarujących poglądy prawicowe (średnia ocen odpowiednio: 4,30 i 4,52), niż miało to miejsce w przypadku opinii o przemianach politycznych.

Większość ankietowanych zgadza się z opinią, że demokracja to przede wszystkim wolność człowieka. Natomiast jeśli chodzi o ocenę funkcjonowania demokracji jako systemu sprawowania władzy, zdania są podzielone, a opinie nie zawsze spójne. Wprawdzie ponad połowa badanych podziela przekonanie, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów, równocześnie jednak prawie jedna trzecia uważa, że niekiedy rządy niedemokratyczne są bardziej pożądane niż demokratyczne. Niespójne poglądy na funkcjonowanie demokracji wynikają zapewne przede wszystkim z zamętu pojęciowego wokół terminu „demokracja”, co nie powinno zaskakiwać, jeśli się pamięta, że termin ten w ciągu ubiegłego półwiecza służył za listek figowy jednemu z systemów sprawowania władzy najbardziej odległych od rzeczywistej demokracji.

Podobne mogą być przyczyny tego, że po dziewięciu latach funkcjonowania demokracji w naszym kraju nadal większość Polaków ma poczucie, że żyje w systemie niedemokratycznym lub co najwyżej jest w połowie drogi do demokracji. Co więcej, stan ten nie zmienia się w gruncie rzeczy od pięciu lat. Jego przyczyny mogą być nie tylko wyrazem zamętu pojęciowego i wynikającego z niego rozziwmu między funkcjonującym

w społeczeństwie stereotypem demokracji a tym, czym ona rzeczywiście jest, ale także mogą świadczyć o głębokim niezadowoleniu z funkcjonowania mechanizmów życia politycznego w naszym kraju.

Prawdopodobnie jednak ważniejszą rolę odgrywa kojarzenie demokracji ze społecznymi kosztami transformacji gospodarczej. Świadczyć o tym może silny związek oceny demokracji z poczuciem, czy jest się beneficjentem przemian czy też ich ofiarą. Obecnie dwukrotnie więcej badanych uważa, że straciło na zmianach zachodzących od roku 1989, niż deklaruje, że na nich zyskało (odpowiednio 26% i 13%). Można się spodziewać, że wraz z rozwojem gospodarki liczba tych pierwszych będzie malała, co zapewne wpłynie także na postrzeganie demokracji.

Opracował
Michał STRZESZEWSKI

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. pilskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. włocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem:
demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów? (%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	56	16	11	17	1652
Płeć					
Mężczyźni	61	16	12	12	782
Kobiety	52	16	10	21	870
Wiek					
18-24 lat	59	14	10	17	230
25-34	56	17	11	16	293
35-44	58	20	12	10	344
45-54	60	15	12	13	317
55-64	53	15	14	18	192
65 lat i więcej	51	13	7	29	276
Miejsce zamieszkania					
Wieś	48	17	12	23	604
Miasto do 20 tys.	59	15	13	13	220
od 21 do 100 tys.	61	16	10	12	320
101-500 tys.	61	15	11	13	311
501 tys. i więcej mieszk.	63	13	8	16	198
Region					
Północny	62	9	11	17	176
Zachodni	56	19	12	13	197
Środkowozachodni	52	21	12	15	252
Środkowy	55	13	10	22	296
Wschodni	40	19	18	23	192
Południowo-wschodni	59	16	8	17	249
Południowo-zachodni	67	15	8	10	290
Wykształcenie					
Podstawowe	45	14	10	31	505
Zasadnicze zawodowe	51	19	14	16	459
Średnie	66	16	10	7	559
Wyższe	78	11	8	3	129
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	77	14	8	1	104
Prac. umysł. niż. szczebla	64	18	13	5	164
Pracownicy fiz. - umysł.	55	17	10	18	131
Robotnicy wykwalifikowani	55	15	15	14	170
Robotnicy niewykwalifik.	50	26	13	11	92
Rolnicy	37	21	18	25	78
Pracujący na rach. własny	76	9	10	5	89
Bierni zawodowo					
Renciści	49	13	11	27	214
Emeryci	54	15	8	23	283
Uczniowie i studenci	70	17	5	8	88
Bezrobotni	43	19	15	24	124
Gospodynie domowe i inni	57	14	8	21	114
Pracuje w:					
sferze budżetowej	66	17	11	6	188
sekt. państw./publicznym	59	18	9	14	185
sp. właśc. pryw. i państwa	63	14	17	5	114
sekt. pryw. poza rolnict.	59	18	12	11	311
prywatnym gosp. rolnym	47	18	15	20	85
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	40	21	13	26	279
201 - 325	51	17	15	17	218
326 - 449	57	17	11	15	271
450 - 599	61	14	10	15	241
Powyżej 599 zł	71	13	9	7	385
Ocena własnych war. mater.					
Złe	46	18	12	25	448
Średnie	54	17	12	17	730
Dobre	71	12	9	8	474
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	55	12	10	24	130
Raz w tygodniu	56	16	12	16	806
Kilka razy w miesiącu	57	17	7	18	221
Kilka razy w roku	55	18	11	15	337
W ogóle nie uczestniczy	60	15	14	12	153
Poglądy polityczne					
Lewica	54	17	19	10	336
Centrum	60	19	12	9	472
Prawica	69	12	7	12	473
Trudno powiedzieć	37	16	8	39	364

Tabela 2. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem:
niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne?

(%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	32	16	29	23	1652
Płeć					
Mężczyźni	36	18	31	16	782
Kobiety	29	15	26	30	870
Wiek					
18-24 lat	27	23	29	21	230
25-34	34	15	27	23	293
35-44	35	19	31	16	344
45-54	37	14	29	19	317
55-64	31	13	28	27	192
65 lat i więcej	25	13	26	36	276
Miejsce zamieszkania					
Wieś	30	18	21	31	604
Miasto do 20 tys.	27	16	37	20	220
od 21 do 100 tys.	36	17	27	21	320
101-500 tys.	35	16	35	15	311
501 tys. i więcej mieszk.	35	12	33	20	198
Region					
Północny	29	18	30	22	176
Zachodni	32	17	32	18	197
Środkowo-zachodni	34	20	27	19	252
Środkowy	33	9	27	31	296
Wschodni	36	14	22	29	192
Południowo-wschodni	27	23	27	23	249
Południowo-zachodni	33	15	33	19	290
Wykształcenie					
Podstawowe	27	16	19	38	505
Zasadnicze zawodowe	36	18	23	23	459
Średnie	32	16	38	14	559
Wyższe	39	16	39	6	129
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	39	15	39	7	104
Prac. umysł. niż. szczebla	38	15	31	16	164
Pracownicy fiz.- umysł.	35	17	30	17	131
Robotnicy wykwalifikowani	34	19	33	14	170
Robotnicy niewykwalifik.	28	26	21	25	92
Rolnicy	36	16	13	34	78
Pracujący na rach. własny	34	17	43	6	89
Bierni zawodowo					
Renciści	29	12	23	36	214
Emeryci	28	14	28	30	283
Uczniowie i studenci	37	20	33	11	88
Bezrobotni	31	17	20	33	124
Gospodynie domowe i inni	23	18	29	30	114
Pracuje w:					
sferze budżetowej	39	16	33	12	188
sekt. państw./publicznym	41	16	26	18	185
sp. własc. pryw. i państwa	36	17	37	10	114
sekt. pryw. poza rolnict.	28	20	34	17	311
prywatnym gosp. rolnym	35	16	24	26	85
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	28	22	20	31	279
201 - 325	37	12	25	25	218
326 - 449	38	17	25	19	271
450 - 599	29	19	30	22	241
Powyżej 599 zł	34	14	36	15	385
Ocena własnych war. mater.					
Złe	33	15	22	30	448
Średnie	29	17	29	26	730
Dobre	37	16	34	13	474
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	24	11	35	30	130
Raz w tygodniu	33	16	26	25	806
Kilka razy w miesiącu	32	19	27	22	221
Kilka razy w roku	30	19	31	20	337
W ogóle nie uczestniczy	41	13	30	16	153
Poglądy polityczne					
Lewica	46	16	27	12	336
Centrum	33	20	26	21	472
Prawica	28	16	42	14	473
Trudno powiedzieć	24	13	15	48	364

Tabela 3. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem:
demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos?

(%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	24	17	47	12	1652
Płeć					
Mężczyźni	22	18	51	8	782
Kobiety	27	15	43	15	870
Wiek					
18-24 lat	19	12	56	13	230
25-34	19	15	53	13	293
35-44	23	18	53	7	344
45-54	32	18	43	8	317
55-64	28	21	40	11	192
65 lat i więcej	27	17	35	21	276
Miejsce zamieszkania					
Wieś	29	19	35	17	604
Miasto do 20 tys.	20	13	57	10	220
od 21 do 100 tys.	23	17	50	9	320
101-500 tys.	24	16	53	6	311
501 tys. i więcej mieszk.	18	14	58	10	198
Region					
Północny	24	13	53	10	176
Zachodni	28	16	49	7	197
Środkowozachodni	26	18	47	9	252
Środkowy	20	14	46	20	296
Wschodni	35	18	33	14	192
Południowo-wschodni	23	24	42	11	249
Południowo-zachodni	21	13	55	10	290
Wykształcenie					
Podstawowe	31	16	31	21	505
Zasadnicze zawodowe	30	18	41	11	459
Średnie	19	17	59	6	559
Wyższe	9	13	76	3	129
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	13	12	75	0	104
Prac. umysł. niż. szczebla	21	19	56	4	164
Pracownicy fiz.- umysł.	24	13	51	12	131
Robotnicy wykwalifikowani	31	18	44	7	170
Robotnicy niewykwalifik.	24	30	35	11	92
Rolnicy	30	18	31	21	78
Pracujący na rach. własny	14	18	63	5	89
Bierni zawodowo					
Renciści	30	16	36	18	214
Emeryci	28	17	38	17	283
Uczniowie i studenci	10	13	70	7	88
Bezrobotni	34	13	36	17	124
Gospodynie domowe i inni	20	12	53	15	114
Pracuje w:					
sferze budżetowej	20	20	56	4	188
sekt. państw./publicznym	32	17	43	8	185
sp. właśc. pryw. i państwa	23	22	50	5	114
sekt. pryw. poza rolnict.	19	16	58	7	311
prywatnym gosp. rolnym	28	21	34	18	85
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	33	18	32	17	279
201 - 325	28	16	44	12	218
326 - 449	29	15	45	11	271
450 - 599	19	22	50	9	241
Powyżej 599 zł	17	17	60	6	385
Ocena własnych war. mater.					
Złe	32	17	37	15	448
Średnie	25	16	44	15	730
Dobre	17	18	61	5	474
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	24	17	39	20	130
Raz w tygodniu	26	18	44	12	806
Kilka razy w miesiącu	24	15	50	10	221
Kilka razy w roku	21	16	53	9	337
W ogóle nie uczestniczy	27	13	50	10	153
Poglądy polityczne					
Lewica	37	15	42	6	336
Centrum	26	18	49	8	472
Prawica	15	18	61	6	473
Trudno powiedzieć	25	15	30	30	364

Tabela 4. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującym stwierdzeniem:
dla ludzi takich jak ja w gruncie rzeczy nie ma znaczenia, czy rządy
są demokratyczne czy niedemokratyczne?

(%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	38	12	39	11	1652
Płeć					
Mężczyźni	35	13	44	8	782
Kobiety	40	12	34	14	870
Wiek					
18-24 lat	23	12	53	12	230
25-34	39	9	44	8	293
35-44	36	12	44	8	344
45-54	46	12	33	8	317
55-64	41	13	33	13	192
65 lat i więcej	39	14	27	20	275
Miejsce zamieszkania					
Wieś	41	12	31	16	604
Miasto do 20 tys.	35	11	48	7	220
od 21 do 100 tys.	37	12	42	9	320
101-500 tys.	39	14	39	7	310
501 tys. i więcej mieszk.	31	11	50	8	198
Region					
Północny	38	9	41	11	176
Zachodni	35	12	45	8	197
Środkowozachodni	40	12	42	6	251
Środkowy	32	13	41	15	296
Wschodni	39	13	32	17	192
Południowo-wschodni	45	13	33	9	249
Południowo-zachodni	36	12	40	12	290
Wykształcenie					
Podstawowe	44	14	23	19	504
Zasadnicze zawodowe	43	13	32	11	459
Średnie	30	11	53	6	559
Wyższe	26	6	65	3	129
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	19	5	72	3	104
Prac. umysł. niż. szczebla	41	10	42	7	164
Pracownicy fiz.- umysł.	28	9	48	15	131
Robotnicy wykwalifikowani	40	16	37	7	170
Robotnicy niewykwalifik.	43	15	31	11	92
Rolnicy	45	16	28	11	78
Pracujący na rach. własny	27	9	63	1	89
Bierni zawodowo					
Renciści	46	14	25	16	214
Emeryci	38	15	29	18	283
Uczniowie i studenci	16	11	70	2	88
Bezrobotni	53	11	27	9	124
Gospodynie domowe i inni	41	9	33	17	114
Pracuje w:					
sferze budżetowej	32	8	54	6	188
sekt. państw./publicznym	40	11	39	9	185
sp. własc. pryw. i państwa	39	14	39	7	114
sekt. pryw. poza rolnict.	32	11	50	7	311
prywatnym gosp. rolnym	40	15	32	13	85
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 200 zł	47	12	27	14	279
201 - 325	43	13	34	11	218
326 - 449	41	11	37	10	271
450 - 599	31	19	41	10	241
Powyżej 599 zł	34	11	50	5	384
Ocena własnych war. mater.					
Złe	43	12	31	14	448
Średnie	41	13	34	12	730
Dobre	29	11	54	6	474
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	40	11	28	21	129
Raz w tygodniu	39	11	38	12	806
Kilka razy w miesiącu	37	13	37	13	221
Kilka razy w roku	38	15	42	6	337
W ogóle nie uczestniczy	33	14	48	6	153
Poglądy polityczne					
Lewica	42	13	39	6	336
Centrum	41	15	37	7	472
Prawica	29	8	56	6	472
Trudno powiedzieć	40	14	19	27	364

Tabela 5. Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?

(%)

	Zadowolony(a)	Niezadowolony(a)	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	41	46	13	1651
Płeć				
Mężczyźni	44	46	9	781
Kobiety	38	45	17	870
Wiek				
18-24 lat	51	31	18	230
25-34	48	41	11	293
35-44	40	53	7	343
45-54	34	56	11	317
55-64	35	49	16	192
65 lat i więcej	40	39	21	276
Miejsce zamieszkania				
Wieś	35	46	19	603
Miasto do 20 tys.	48	38	13	220
od 21 do 100 tys.	41	49	9	320
101-500 tys.	43	49	8	311
501 tys. i więcej mieszk.	48	41	11	198
Region				
Północny	40	47	13	176
Zachodni	41	49	10	196
Środkowozachodni	38	53	9	252
Środkowy	39	43	18	296
Wschodni	34	52	14	192
Południowo-wschodni	44	41	15	249
Południowo-zachodni	49	39	12	290
Wykształcenie				
Podstawowe	35	43	23	505
Zasadnicze zawodowe	35	53	13	458
Średnie	47	45	8	559
Wyższe	62	36	2	129
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	61	37	2	104
Prac. umysł. niż. szczebla	44	49	7	164
Pracownicy fiz. - umysł.	45	38	17	131
Robotnicy wykwalifikowani	40	52	8	170
Robotnicy niewykwalifik.	32	55	12	92
Rolnicy	22	67	11	78
Pracujący na rach. własny	60	35	5	89
Bierni zawodowo				
Renciści	28	47	25	213
Emeryci	41	44	16	283
Uczniowie i studenci	68	23	9	88
Bezrobotni	26	56	18	124
Gospodynie domowe i inni	43	41	16	114
Pracuje w:				
sferze budżetowej	49	45	6	188
sekt. państw., publicznym	40	51	10	185
sp. właśc. pryw. i państwa	41	52	7	114
sekt. pryw. poza rolnict.	49	40	11	311
prywatnym gosp. rolnym	29	63	8	85
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 200 zł	29	54	16	279
201 - 325	42	45	13	218
326 - 449	35	53	11	270
450 - 599	41	45	13	241
Powyżej 599 zł	55	40	5	385
Ocena własnych war. mater.				
Złe	26	60	14	447
Średnie	37	47	16	730
Dobre	62	30	8	474
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	43	32	25	129
Raz w tygodniu	43	45	12	806
Kilka razy w miesiącu	39	47	14	221
Kilka razy w roku	39	49	12	337
W ogóle nie uczestniczy	41	52	8	153
Poglądy polityczne				
Lewica	37	60	3	336
Centrum	39	52	10	472
Prawica	56	34	10	473
Trudno powiedzieć	29	39	32	364

Tabela 6. Zaawansowanie przemian systemu politycznego w Polsce. Oceny na 7-punktowej skali, na której 1 oznacza brak demokracji, a 7 - system demokratyczny.

	Średnia ocen	Odchylenie standardowe	Liczba osób
Ogółem	3.76	1.19	1457
Płeć			
Mężczyźni	3.77	1.21	723
Kobiety	3.75	1.16	734
Wiek			
18-24 lat	4.13	1.04	208
25-34	3.81	1.04	266
35-44	3.57	1.10	319
45-54	3.51	1.24	291
55-64	3.80	1.38	168
65 lat i więcej	3.96	1.27	204
Miejsce zamieszkania			
Wieś	3.83	1.23	499
Miasto do 20 tys.	3.84	1.05	202
od 21 do 100 tys.	3.67	1.22	288
101-500 tys.	3.61	1.19	290
501 tys.i więcej mieszk.	3.89	1.13	177
Region			
Północny	3.60	1.11	158
Zachodni	3.85	1.15	179
Środkowozachodni	3.69	1.14	232
Środkowy	3.87	1.22	252
Wschodni	3.61	1.21	158
Południowo-wschodni	3.84	1.15	218
Południowo-zachodni	3.80	1.27	260
Wykształcenie			
Podstawowe	3.92	1.30	388
Zasadnicze zawodowe	3.64	1.13	410
Średnie	3.74	1.16	531
Wyższe	3.79	1.08	127
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	3.66	1.03	102
Prac.umysł.niż.szczebla	3.52	1.15	154
Pracownicy fiz.- umysł.	3.54	1.12	119
Robotnicy wykwalifikowani	3.70	1.13	159
Robotnicy niewykwalifik.	3.59	1.07	85
Rolnicy	3.83	1.37	70
Pracujący na rach. własny	3.85	1.12	87
Bierni zawodowo			
Renciści	3.80	1.35	163
Emeryci	3.86	1.22	229
Uczniowie i studenci	4.57	.87	82
Bezrobotni	3.64	1.36	109
Gospodynie domowe i inni	3.81	.95	98
Pracuje w:			
sferze budżetowej	3.68	1.14	178
sekt. państw.,publicznym	3.40	1.18	171
sp. właśc. pryw. i państwa	3.56	.94	109
sekt. pryw. poza rolnict.	3.79	1.09	294
prywatnym gosp. rolnym	3.80	1.43	76
Dochody na jedną osobę			
Poniżej 200 zł	3.71	1.30	235
201 - 325	3.74	1.22	190
326 - 449	3.61	1.17	234
450 - 599	3.73	1.28	216
Powyżej 599 zł	3.85	1.08	368
Ocena własnych war. mater.			
Złe	3.63	1.28	374
Średnie	3.71	1.18	632
Dobre	3.95	1.09	452
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	3.91	1.09	103
Raz w tygodniu	3.78	1.23	719
Kilka razy w miesiącu	3.82	1.12	196
Kilka razy w roku	3.84	1.11	298
W ogóle nie uczestniczy	3.34	1.23	138
Poglądy polityczne			
Lewica	3.37	1.16	324
Centrum	3.74	1.15	448
Prawica	4.10	1.11	445
Trudno powiedzieć	3.72	1.26	234

Tabela 7. Zaawansowanie przemian w polskiej gospodarce.
Oceny na 7-punktowej skali, na której 1 oznacza dawną
gospodarkę socjalistyczną, a 7 - gospodarkę rynkową.

	Średnia ocen	Odchylenie standardowe	Liczba osób
Ogółem	4.42	1.15	1453
Płeć			
Mężczyźni	4.39	1.18	717
Kobiety	4.44	1.12	735
Wiek			
18-24 lat	4.57	1.11	207
25-34	4.36	1.11	263
35-44	4.42	1.18	324
45-54	4.22	1.13	289
55-64	4.39	1.17	161
65 lat i więcej	4.63	1.17	209
Miejsce zamieszkania			
Wieś	4.48	1.21	492
Miasto do 20 tys.	4.43	1.06	203
od 21 do 100 tys.	4.43	1.18	284
101-500 tys.	4.34	1.13	291
501 tys.i więcej mieszk.	4.34	1.08	182
Region			
Północny	4.35	1.17	153
Zachodni	4.34	1.06	186
Środkowozachodni	4.42	1.22	230
Środkowy	4.41	1.15	253
Wschodni	4.58	1.04	157
Południowo-wschodni	4.41	1.08	216
Południowo-zachodni	4.42	1.25	259
Wykształcenie			
Podstawowe	4.58	1.20	382
Zasadnicze zawodowe	4.31	1.18	417
Średnie	4.43	1.08	528
Wyższe	4.21	1.10	126
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	4.08	.95	103
Prac.umysł.niż.szczebla	4.25	1.15	157
Pracownicy fiz.- umysł.	4.29	1.10	119
Robotnicy wykwalifikowani	4.62	1.16	162
Robotnicy niewykwalifik.	4.21	1.27	81
Rolnicy	4.62	1.13	67
Pracujący na rach. własny	4.31	1.12	86
Bierni zawodowo			
Renciści	4.40	1.14	167
Emeryci	4.60	1.18	227
Uczniowie i studenci	4.86	.91	80
Bezrobotni	4.22	1.27	109
Gospodynie domowe i inni	4.43	1.05	93
Pracuje w:			
sferze budżetowej	4.30	1.16	173
sekt. państw.,publicznym	4.26	1.31	172
sp. właśc. pryw. i państwa	4.42	.99	112
sekt. pryw. poza rolnict.	4.32	1.08	297
prywatnym gosp. rolnym	4.69	1.20	73
Dochody na jedną osobę			
Poniżej 200 zł	4.44	1.26	233
201 - 325	4.39	1.27	193
326 - 449	4.41	1.16	237
450 - 599	4.45	1.14	214
Powyżej 599 zł	4.41	1.08	365
Ocena własnych war. mater.			
Złe	4.42	1.24	365
Średnie	4.40	1.15	638
Dobre	4.44	1.08	450
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	4.47	1.14	102
Raz w tygodniu	4.43	1.16	715
Kilka razy w miesiącu	4.49	1.14	200
Kilka razy w roku	4.43	1.12	294
W ogóle nie uczestniczy	4.19	1.17	137
Poglądy polityczne			
Lewica	4.30	1.19	315
Centrum	4.41	1.12	445
Prawica	4.52	1.07	440
Trudno powiedzieć	4.41	1.27	246